

**Toegeschreven Nederlandschap van migrantengroepen door autochtone burgers in
een niet-stedelijke en weinig diverse context**

Masterscriptie Lianne Molenhuis (4131118)

Arbeid, Zorg en Participatie (Algemene Sociale Wetenschappen)

Begeleider: Mieke Maliepaard

Tweede lezer: Fenella Fleischmann

Datum: 14 augustus, 2016

Aantal woorden: 9800

Samenvatting

Dit onderzoek richt zich op de wijze waarop autochtone burgers in een niet-stedelijke en weinig diverse context het Nederlandschap van migranten construeren. Centraal hierbij staat het feit dat meerderheidsgroepen in cultureel pluriforme samenlevingen in staat zijn nationale identiteit te construeren die minderheden kunnen in- of uitsluiten. De invulling die aan nationale identiteit wordt gegeven is hierbij bepalend. Uit dit onderzoek blijkt dat autochtone burgers in een niet-stedelijke en weinig diverse omgeving onderscheid maken tussen autochtone burgers en migrantengroepen. Migrantengroepen worden hierbij gezien als ‘anders’, afwijkend van de norm. Daarnaast speelt het thema ‘aanpassen’ een dominante rol in de wijze waarop burgers het Nederlandschap construeren. Hoewel zij culturele diversiteit enerzijds lijken te waarderen, wordt het toch als vanzelfsprekend gezien dat migranten zich aanpassen. Aanpassen lijkt inherent aan migreren en wordt direct gelinkt aan etnische minderheden. Een thema dat hierbij een belangrijke rol speelt is ervaren symbolische bedreiging: migranten lijken zich aan te moeten passen wanneer autochtonen zich bedreigd voelen. Autochtonen hebben hiermee dus meer zeggenschap. Tevens zijn er diverse voorwaarden die autochtonen lijken te stellen aan migrantengroepen. Migrantengroepen moeten participeren, loyaal zijn en geen wangedrag vertonen. Met deze voorwaarden maken autochtone Nederlanders het Nederlandschap van migrantengroepen tot hun eigen verantwoordelijkheid.

Introductie

‘Een kaaskop ziet er in 2016 heel anders uit dan in 1950’

In het televisieprogramma Pauw (VARA) zitten begin maart 2016 vier Nederlanders met een migrantenachtergrond aan tafel. Onderwerp van gesprek: het boek ‘Kaaskoppen’ van Robert Vuijstje. De auteur vertelt: ‘Wie kaaskoppen zijn? Naar mijn idee in principe iedereen die in Nederland woont. Alleen is de rare situatie ontstaan dat van de 16 miljoen Nederlanders alleen de meerderheid, witte Hollanders worden gezien als Nederlanders. Daarnaast heb je nog zo’n 3, 4 miljoen niet-autochtone Nederlanders die niet als Nederlander worden beschouwd. Deze groep zal door de vluchtelingenstromen en vermenging van jonge Nederlanders steeds groter worden. Een kaaskop ziet er in 2016 heel anders uit dan in 1950’ (Pauw, VARA).

De groeiende culturele diversiteit vormt een uitdaging voor de van oorsprong homogene nationale identiteiten van Europese landen (Andreouli, 2015) en vragen

betreffende de Nederlandse identiteit en de rol die migrantengroepen hierin spelen lijken actueel (Essed & Trienekens, 2008). In een cultureel pluralistische samenleving kan nationale identiteit enerzijds verbinden en insluiten, terwijl zij anderzijds kan uitsluiten en leiden tot fragmentatie (Parekh, 2000). De wijze waarop nationale identiteit wordt vormgegeven bepaalt de in- en uitsluiting van etnische minderheden en is daarbij bepalend voor de gevoelsmatige legitimatie van deze groeperingen in de maatschappij (Andreouli, 2015).

Omdat meerderheidsgroepen bij machte zijn deze identiteit te construeren (Dovidio, Gaertner & Sagy, 2007) richt dit onderzoek zich op hen. Het onderzoek richt zich, in tegenstelling tot bestaand onderzoek (zie bijvoorbeeld Hurenkamp, Tonkens & Duyvendak, 2011 en Verkuyten, 1997) op de autochtone bevolking in een relatief weinig diverse en niet-grootstedelijke context, namelijk: de provincie Drenthe. In deze provincie wonen procentueel gezien relatief weinig niet-westerse allochtonen (Duin, Jong & Broekman, 2006). De wijze waarop deze burgers het Nederlandschap van migrantengroepen construeren wordt dus weinig bepaald door sociale interacties met etnische minderheden zelf. Hoewel het aantal niet-westerse allochtonen relatief laag is in de provincie zal dit aantal komende jaren (van 2005 tot 2025) naar verwachting verdubbelen (Duin, et al, 2006). Dit in combinatie met het gegeven dat er krimp gaat plaatsvinden bij de autochtone bevolking betekent een grote toename van culturele diversiteit (Duin et al., 2006). De manier waarop deze burgers naar culturele diversiteit en het Nederlandschap van migrantengroepen kijken, lijkt dus van belang.

Nationale identiteit en etnische minderheden

Nationale identiteit is een identiteit voor een politieke gemeenschap (Parekh, 2000). De term verwijst naar een groep mensen die met elkaar verbonden is door gemeenschappelijk historische-culturele karakteristieken. Deze gedeelde karakteristieken kunnen zowel reëel zijn als verbeeld. Het maakt dat mensen het gevoel hebben bij de gemeenschap te horen (Storey, 2001). Nationale identiteit biedt haar individuele leden een identiteit (Andreouli, 2015) en verbindt deze leden met elkaar (Parekh, 2000). Op deze wijze worden onbekenden en zelfs hele generaties met elkaar verbonden in een gedeelde identiteit en zorgt nationale identiteit voor continuïteit over generaties heen (Parekh, 2000). Het feit dat nationale identiteit mensen met elkaar verbindt die elkaar vreemd zijn leidt ertoe dat zij van betekenis is voor de onderlinge solidariteit (Parekh, 2000). Daarnaast is zij van belang voor de democratie, aangezien een gedeelde identiteit een voorwaarde is voor gedeelde verantwoordelijkheid (Scheffer, 2008).

Nationale identiteit krijgt betekenis door een wij/zij tegenstelling. Dit betekent dat nationale identiteit alleen betekenis krijgt in relatie tot een ander (Triandafyllidou, 1998). Een ingroup, een groep met een gedeelde identiteit, bestaat alleen bij de gratie van het bestaan van een outgroup. De gedeelde identiteit wordt om deze reden enerzijds gekenmerkt door de definiëring wie/wat wel binnen de nationale identiteit valt en anderzijds door de definiëring wie/wat niet behoort tot de nationale identiteit (Triandafyllidou, 1998). Nationale identiteit sluit dus in en sluit uit. De inhoud van nationale identiteit is een combinatie is van verschillende facetten zoals het hebben van een verbeelde gemeenschappelijke afkomst of cultuur (bijvoorbeeld tradities en gedragspatronen). Sommige onderdelen van die identiteit zijn zichtbaar, andere verborgen. In interactie met 'de ander' kunnen deze verborgen onderdelen zichtbaar worden (Triandafyllidou, 1998).

Wat betreft de aard van het begrip nationale identiteit kan genoemd worden dat nationale identiteit gezien kan worden als een sociale representatie (Andreouli, 2015). Deze sociale representatie verschaft een kader van kennis voor een zelfbeeld, een perspectief op de wereld en biedt codes voor gedrag. Het is het raamwerk waarin nieuwe informatie geplaatst wordt en nieuwe informatie betekenis krijgt (Andreouli, 2015). Nationale identiteit is geen feitelijk gegeven, maar gevoelsmatig (Storey, 2001) en geconstrueerd (Aylon-Souday & Kunda, 2003). Het is een flexibele creatie waaraan verschillende betekenissen worden. Hoewel het niet feitelijk is kent reële uitwerkingen en is dominant aanwezig (Aylon-Souday & Kunda, 2003). Het wordt gecommuniceerd, geconstrueerd en gethematiseerd in de publieke sfeer (Andreouli, 2015). Het ontstaat door sociale interactie en wordt enerzijds bestempeld als een politiek project, waarbij diverse partijen met verschillende belangen bij betrokken zijn (Andreouli, 2015), anderzijds zouden ook burgers nationale identiteit actief construeren (Aylon-Souday & Kunda, 2003). Burgers en politieke actoren zijn dus bij machte nationale identiteit, als in- en uitsluitend mechanisme, te creëren.

Nationale identiteit speelt in een cultureel pluralistische samenleving een bijzondere rol. Enerzijds is in een dergelijke samenleving nationale identiteit van groter belang omdat er een grotere behoefte is diverse gemeenschappen met elkaar te verbinden (Parekh, 2000). Anderzijds kan nationale identiteit etnische minderheden juist uitsluiten (Parekh, 2000). Omdat nationale identiteiten (in Europa) van oorsprong gebaseerd zijn op verbeelde homogene gemeenschappen met een gemeenschappelijke geschiedenis en origine kan de komst van migranten en de groeiende diversiteit die hiermee gepaard gaat als een uitdaging worden gezien (Andreouli, 2015). De komst van migranten zou als bedreigend voor de culturele of etnische eenheid kunnen worden ervaren (Triandafyllidou, 1998) Parekh (2000)

noemt nationale identiteit om deze reden paradoxaal: het zou enerzijds nodig zijn, maar anderzijds potentieel gevaarlijk. Het heeft de kracht te verbinden en voor cohesie te zorgen, maar kan ook fragmentatie en vervreemding veroorzaken. Voor zowel de samenleving als geheel als etnische minderheden zelf is het van belang dat minderheidsgroepen onderdeel zijn van de verbeelde gemeenschap (Parekh, 2000). De wijze waarop nationale identiteit vorm wordt gegeven, de inhoud die haar wordt gegeven (Miller & Ali, 2014) en de criteria voor lidmaatschap die hieruit voortvloeien zijn hierbij bepalend (Andreouli, 2015). Voor etnische minderheden is het van belang lid te zijn van de gevoelsmatige gemeenschap omdat dit hun aanwezigheid in de samenleving legitimeert (Parekh, 2000). Tevens legitimeert het het feit dat zij symbolische en materiele bronnen ontvangen en zeggenschap krijgen (Andreouli, 2015). Het is dus van belang dat meerderheidsgroepen etnische minderheden zien als onderdeel van de gevoelsmatige gemeenschap. Tevens biedt lidmaatschap migrantengroepen de mogelijkheid zich te kunnen identificeren met de gemeenschap (Verkuyten, 2010.).

De wijze waarop nationale identiteit wordt vormgegeven is dus beslissend voor de in- of uitsluiting van etnische minderheden. Zoals eerder genoemd wordt de inhoud geconstrueerd door sociale interacties binnen de publieke sfeer (Andreouli, 2015). Binnen een cultureel pluriforme samenleving is er het gevaar dat de meerderheid de inhoud van de nationale identiteit bepaalt. Dit betekent dat de meerderheid, door haar dominante positie, in staat is de criteria te bepalen wie/wat wel onderdeel is van de gemeenschap is en wie/niet. Om onderdeel van de gemeenschap te kunnen zijn moeten minderheden zich dan conformeren naar de criteria gedicteerd door de meerderheid (Dovidio, Gaertner & Sagy, 2007). Met andere woorden: de meerderheid is dan door het machtsverschil in staat minderheden uit te sluiten **uit** de nationale identiteit wanneer zij niet aan de door de meerderheid gemaakte criteria voldoen. Daarbij kan gesteld worden dat gemaakte criteria gebaseerd is op de identiteit van de meerderheid. De gedeelde identiteit (nationale identiteit) is in feite een prototype van de identiteit van de meerderheid. Etnische minderheden worden hiermee vergeleken en als minderwaardig beschouwd. Zij voldoen immers minder goed aan de gestelde criteria en lijken minder op het prototype. Hieruit kan discriminatoir gedrag voortvloeien: het feit dat minderheden als minderwaardig kunnen worden beoordeeld kan een andere behandeling rechtvaardigen (Mummenday, Wenzel, Waldzus, 2007).

Het lidmaatschap van etnische minderheden in de verbeelde gemeenschap is dus kwetsbaar en de mate waarin migrantengroepen onderdeel kunnen worden van de gemeenschap verschilt per land. Ten eerste is het de vraag op welke wijze migranten formeel onderdeel van de gemeenschap kunnen worden. Wat betreft het ontvangen van burgerschap

en nationaliteit zijn er twee soorten principes: *ius sanguinis* (de wet van het bloed) en *ius soli* (de wet van het land). Het eerste principe is gebaseerd op afkomst. Burgerschap wordt bij dit principe bepaald langs etnische lijnen (Castles & Miller, 1998). Nieuwkomers met een andere etnische achtergrond en hun kinderen worden geen onderdeel van de gemeenschap maar blijven buitenlanders (Doomernik, 2013). Bij het tweede principe telt niet de afkomst, maar de plek van geboorte. Binnen dit principe krijgen de kinderen van migranten burgerschap (Doomernik, 2013) en kunnen op een territoriaal gebied verschillende gemeenschappen wonen die samen de natiestaat vormen (Castles & Miller, 1998). Hoewel burgerschap en nationaliteit een formele vorm van lidmaatschap betreft heeft dit ook sociale gevolgen. Wanneer burgerschap langs etnische lijnen loopt kunnen nieuwkomers met andere etnische achtergronden moeilijk onderdeel worden van de gevoelsmatige gemeenschap (Doomernik, 2008). Om marginalisering van etnische minderheden te voorkomen moet dit lidmaatschap eenvoudig te verkrijgen zijn. Lidmaatschap zou om deze reden niet afhankelijk moeten zijn van afkomst (Castles & Miller, 1998). Ten tweede is het de vraag in hoeverre migranten onderdeel kunnen worden van de verbeelde gemeenschap en de identiteit van de groep kunnen delen. Ook deze gedeelde identiteit van de nationale gemeenschap, nationale identiteit, kan op verschillende wijzen worden geconstrueerd: namelijk langs civiele lijnen, waarbij de identiteit gebaseerd is op gedeelde idealen (Verkuyten, 2010) en langs etnische lijnen. Bij deze laatste formulering kan een onderscheid worden gemaakt tussen nationale identiteiten die op basis van biologische eigenschappen worden gedefinieerd en nationale identiteiten die op basis van culturele eigenschappen worden gedefinieerd (Miller & Ali, 2014). Wanneer nationale identiteit langs etnische lijnen loopt kunnen nieuwkomers met een andere etniciteit geen onderdeel worden van de gevoelsmatige gemeenschap. De etnische definitie van nationale identiteit gaat daarbij gepaard met het idee dat de eigen culturele tradities en nationale symbolen verdedigd moeten worden (Verkuyten, 2010). Tevens zou het leiden tot negatieve attitudes ten opzichte van migratie en immigranten (Miller & Ali, 2014). Dit komt omdat nationale identiteit op basis van etniciteit gebaseerd is op het idee van een homogene gemeenschap (Verkuyten, 2010). Diversiteit wordt dan als bedreigend voor de nationale identiteit ervaren. Gevolg is dan de wens dat minderheden assimileren (Verkuyten, 2010). Hierbij is er geen ruimte voor de culturele achtergrond van migranten (Castles & Miller, 1998). In landen waar nationale identiteit op basis van civiele waarden is gedefinieerd is er meer ruimte voor diversiteit. Homogeniteit is geen vereiste en 'het vreemde' (afwijking, diversiteit) vormt geen bedreiging (Nussbaum, 2007).

Nationale identiteit kan dus enerzijds verbinden en anderzijds fragmenteren, het kan etnische minderheden in en uitsluiten. Het wordt geconstrueerd door de meerderheid en de invulling die aan nationale identiteit gegeven wordt, bepaalt of etnische minderheden onderdeel kunnen zijn van de verbeelde gemeenschap. Een multiculturele nationale identiteit, waar ook etnische minderheden onderdeel van zijn, is daarom van belang (Parekh, 2000). In de volgende paragraaf zal dit verder worden uitgewerkt.

Multiculturalisme en een multiculturele nationale identiteit

Zoals in de vorige paragraaf staat beschreven zou multiculturalisme binnen nationale identiteit een voorwaarde zijn voor migrantengroepen om onderdeel te kunnen zijn van de verbeelde gemeenschap. In deze paragraaf zal dit worden beargumenteerd en zal het heersende discours in Nederland worden beschreven. Als eerst wordt ingegaan op multiculturalisme.

Het is van belang onderscheid te maken tussen de verschillende vormen van multiculturalisme namelijk: de geografische samenstelling van de bevolking, een politieke filosofie, een programma aan beleidsmaatregelen en als laatste multiculturalisme in de vorm van publiek discours (Bloemraad & Wright, 2014). Het multiculturalisme kent als belangrijkste doelen het erkennen en accommoderen van culturele diversiteit (Bloemraad & Wright, 2014). Doel hierbij is het creëren van democratisch burgerschap voor immigranten. Op deze wijze zouden ongelijkheid en uitsluiting tegen worden gegaan (Kymlicka, 2010). Door culturele verschillen te waarderen zouden etnische minderheden zich daarnaast verbonden kunnen voelen met de natiestaat en de politiek gemeenschap. Door culturele diversiteit te accommoderen in de maatschappij zou er één gemeenschap ontstaan. Deze gemeenschap wordt dus gekenmerkt door pluralisme: ‘eenheid door verscheidenheid’ is het devies (Bloemraad & Wright, 2014). Tegenstanders van multiculturalisme stellen daarentegen dat multiculturalisme en het accommoderen van diversiteit de integratie van nieuwkomers tegengaan. Pluralisme zou niet tot een gemeenschap leiden, maar tot diverse gemeenschappen die niet verbonden met elkaar zijn en dus naast elkaar leven (Bloemraad & Wright, 2014). Kortom rondom de uitwerkingen van het multiculturalisme is debat en wat betreft de visie op multiculturalisme heeft er dan ook een kanteling in discours plaatsgevonden: Scheffer (2008) schrijft dat hoewel multiculturalisme jarenlang als vanzelfsprekend werd gezien, de principes worden verlaten. Verhitte debatten binnen West-Europese landen over de hoeveelheid diversiteit die getolereerd moet worden (Duyvendak, Pels & Rijkschroeff, 2008) en Merkels (bondskanselier Duitsland) constatering dat het multiculturalisme is ‘mislukt’ (Bloemraad &

Wright, 2014) wijzen erop dat het multiculturalisme onder druk staat. Assimilatie lijkt daarbij weer te worden gewenst (Kymlicka, 2010).

Hoewel er dus wordt gedebatteerd over de verbindende of fragmenterende gevolgen van het multiculturalisme stelt Parekh (2000) dat het noodzakelijk is de nationale identiteit te bestempelen als multicultureel. Op deze wijze kan de legitimiteit van etnische minderheden als onderdeel van de politieke gemeenschap worden gewaarborgd. Parekh (2000) geeft vier voorwaarden waaraan nationale identiteit moet voldoen: allereerst moet nationale identiteit gebaseerd zijn op de politieke structuur en niet op de karakteristieken van burgers. Het moet beschrijven wat burgers als gemeenschap gemeenschappelijk hebben en niet wat individuele burgers gemeenschappelijk hebben met elkaar. Daarnaast moet het mogelijk zijn voor burgers meerdere identiteiten te hebben die de nationale identiteit niet uitsluit. Dit betekent dat het mogelijk moet zijn zowel Surinaams als Nederlands, of zowel islamitisch als Nederlands te zijn. De derde voorwaarde betreft het feit dat de identiteit alle leden van de politieke gemeenschap moet omvatten, zodat ook alle leden zich met de nationale identiteit zouden kunnen identificeren. Wanneer een nationale identiteit wordt bestempeld als christelijk dan zullen niet-christenen zich bijvoorbeeld moeilijk met de identiteit kunnen identificeren. En als laatste stelt Parekh (2000) dat de nationale identiteit niet alleen alle onderdelen van de gemeenschap moet omvatten, maar ook moet legitimeren en accepteren als gelijkwaardige leden van de gemeenschap. In cultureel pluralistische landen zouden meerderheidsgroepen gelijke rechten voor minderheden aanvaarden, maar eigenaarschap toeschrijven aan de autochtone bevolking (Parekh, 2000)

Hoewel een nationale identiteit altijd vertekend zal zijn door de cultuur van de meerderheid (deze zit immers in symbolen, instituties enzovoort), kan de positie van etnische minderheden in de nationale identiteit worden gewaarborgd door haar expliciet multicultureel te noemen (Parekh, 2000). Tevens wordt hierdoor hun aanwezigheid gelegitimeerd. Onderdeel zijn van de nationale identiteit geeft minderheden de mogelijkheid zich met de verbeelde gemeenschap te verbinden, zich er mee te identificeren. Daarnaast voorkomt het dat meerderheidsgroepen een bevoorrechte positie krijgen ten opzichte van nieuwkomers en de nationale identiteit kunnen dicteren (Parekh, 2000). Ruimte voor diversiteit, ruimte voor de minderheid is daarnaast voor belang voor de democratie. Immers zonder oppositie is er geen democratie (Ghorashi, 2010). Deze ruimte voor diversiteit moet zowel zichtbaar zijn in de wijze waarop de samenleving (politiek) is ingericht, als in een democratische cultuur waarin burgers 'anders-zijn' accepteren (Ghorashi, 2010).

Discours in Nederland

Uit de vorige paragrafen blijkt dat nationale identiteit, geconstrueerd door meerderheidsgroepen, de kracht heeft etnische minderheden in en uit te sluiten en dat het daarom van belang is dat etnische minderheden onderdeel kunnen zijn van de nationale identiteit. Omdat dit onderzoek zich richt op de wijze waarop autochtone burgers in Drenthe (Nederland) het Nederlandschap van migrantengroepen construeren zal nu worden ingegaan op het discours en beleid in Nederland omtrent migranten en nationale identiteit. Gekeken wordt welke plek etnische minderheden hebben binnen de gevoelsmatige gemeenschap.

Allereerst wordt een korte beschrijving van het integratie en minderhedenbeleid in Nederland gegeven om antwoord te kunnen geven op deze vraag. In de jaren '50 en '60 vond er in Nederland op grote schaal immigratie plaats in Nederland (Duyvendak, Pels & Rijkschroeff, 2009). Deze immigranten waren de gastarbeiders uit de Mediterrane landen en burgers vanuit de voormalige koloniën. Van de laatste groep werd verwacht dat ze eenvoudig onderdeel van de gemeenschap zouden worden: ze hadden al Nederlands burgerschap en zouden de taal en cultuur kennen. De gastarbeiders zouden terugkeren naar het land van afkomst en integratiebeleid was dus niet nodig (Duyvendak, Pels & Rijkschroeff, 2009). In de jaren '80 werd het 'minderhedenbeleid' gemaakt, waarbij 'integratie met behoud van eigen identiteit' voorop stond. Migrantengroepen zouden als collectief emanciperen door ruimte voor de eigen taal, cultuur en religie van de migranten. In de jaren '90 kwam de focus te liggen op de sociaal-economische integratie van het individu en vanaf 1995 stond burgerschap centraal. De individuele rechten en plichten van de burger werden benadrukt en naast de sociaal-economische integratie werd nu ook gefocust op de sociaal-culturele integratie (Duyvendak, Pels & Rijkschroeff, 2009). Hoewel Nederland eerder werd gezien als multicultureel, tolerant en pluralistisch (Duyvendak, Pels & Rijkschroeff, 2009) ligt sinds 2000 de nadruk met name op het feit dat nieuwkomers en migrantengroepen zich moeten aanpassen aan de Nederlandse identiteit, aan de Nederlandse standaarden (Sleegers, 2007). Homogeniteit wordt als wenselijk gezien. Daarbij benadrukt dit nieuwe politieke discours de positieve kanten van de Nederlandse identiteit en benadert met name niet-westerse culturen als negatief of inferieur (Sleegers, 2007). Eerder beleid wordt gezien als mislukt en hoewel cultureel beleid voorheen voornamelijk gericht was op het voorkomen van conflicten, worden conflicten nu benoemd en bediscussieerd (Hurenkamp, Tonkens & Duyvendak, 2011).

Hoewel Nederland als multicultureel/pluralistisch werd beschouwd (Duyvendak, Pels & Rijkschroeff, 2009) en op basis hiervan verwacht kan worden dat migrantengroepen eenvoudig onderdeel zouden kunnen worden van de verbeelde gemeenschap kunnen hier

diverse kanttekeningen bij worden geplaatst. Zo zou de ruimte voor culturele diversiteit een gevolg zijn geweest van de verzuilingsstructuur in de Nederlandse samenleving. Diversiteit zou niet echt gewaardeerd worden, maar de gastarbeiders zouden als een extra zuil in de samenleving hebben gepast (Duyvendak, Pels & Rijkschroeff, 2009). De Nederlandse identiteit zou om deze reden niet echt kunnen worden omschreven als pluralistisch. Daarbij vond er tussen de zuilen bijna geen interactie plaats en dus ook niet met de migrantengroepen. Het gevolg hiervan was dat zij zich moeilijk hebben kunnen identificeren met Nederland (Ghorashi, 2010). Het feit dat er in eerder beleid weinig eisen werden gesteld aan migrantengroepen communiceerde volgens Scheffer (2008) een boodschap van onverschilligheid: 'Blijf zitten waar je zit en koester vooral je eigen identiteit' (Scheffer, 2008 p. 403). Er zou niet worden verwacht dat nieuwkomers deel uit zouden maken van de samenleving en daarbij zeggingskracht zouden krijgen (Scheffer, 2008).

Wanneer wordt gereflecteerd op beleid (zowel het eerdere beleid als het beleid van nu) kan genoemd worden dat het wordt gekenmerkt door categoriaal en essentialistisch denken (Ghorashi, 2010). Etnische categorieën worden gezien als elkaar uitsluitend en cultuur wordt gezien als bepalend voor gedrag. Etnische minderheden zouden daarbij in zowel het 'oude' als het 'nieuwe' beleid worden gezien als probleemcategorie (Ghorashi, 2010). Deze categoriale wijze van denken is ook te herkennen in het gehanteerde discours: woorden als 'gastarbeiders', 'allochtonen' in beleidsstukken benadrukken het 'anders-zijn' van deze groepen en de term 'integratie' zou erop wijzen dat deze burgers nog niet als volwaardig Nederlands bestempeld zouden kunnen worden (Verkuyten, 2010). Het onderscheid tussen allochtonen en autochtonen en daarbij een wij-zij onderscheid (Essed, 2008). Hoewel beide groepen gelijk zijn voor de wet (Doomernik, 2008), is er wel degelijk verschil: autochtonen krijgen Nederlanderschap door geboorte terwijl allochtonen (een bepaalde mate van) Nederlanderschap moeten verwerven. Zij worden informeel gezien als tweedeklas burgers, nooit helemaal Nederlands en ze voldoen nooit helemaal aan de norm (Essed, 2008). Daarbij worden autochtonen gezien als modern, liberaal en seculier en hoewel de term allochtoon van oorsprong een neutrale beleidsterm is, wordt het nu geassocieerd met criminaliteit en wangedrag (Doomernik, 2008). Daarbij zouden allochtonen, omdat zij de eigenschappen die geassocieerd worden met autochtonen niet bezitten een makkelijk doelwit zijn van discriminatie, zowel in retoriek als in gedrag. (Doomernik, 2008).

Ook uit empirische onderzoeken blijkt dat burgers onderscheid maken tussen allochtonen en autochtonen maken. Uit onderzoek van Verkuyten (1997) blijkt dat autochtonen het onderscheid maken tussen 'Nederlanders' en 'buitenlanders'. Hierbij worden

Nederlanders positieve eigenschappen toegeschreven en ‘buitenlanders’ negatieve. De etnische achtergrond van ‘buitenlanders’ wordt gezien als een verklaring voor gedrag. Verschillen worden heel voorzichtig gewaardeerd, maar onvermijdelijk conflict door cultuurverschillen tussen beide groepen wordt benadrukt (Verkuyten, 1997). Ander onderzoek toont aan dat het voor autochtone burgers onduidelijk is wat de Nederlandse identiteit inhoudt, maar dat ze wel weten dat migrantengroepen hier niet echt onderdeel van zijn. De Nederlandse identiteit wordt in hun ogen bedreigd door ‘on-Nederlandse’ praktijken (Hurenkamp et al., 2011, p.218). Als laatst wordt er een onderscheid gemaakt door burgers tussen etnische minderheden die als meer gelijk worden ervaren en minderheden die als meer verschillend worden gezien (Osch en Breugelmans, 2012) Minderheden die meer afwijken worden ervaren als bedreigend en gezien als minder warm en minder competent. Van hen wordt geëist dat zij zich zullen conformeren aan de standaarden van de meerderheid (Osch & Breugelmans, 2012).

Vraagstelling

Nationale identiteit betreft dus de identiteit van een politieke gemeenschap. Deze identiteit wordt in dialoog geconstrueerd door meerderheidsgroepen en kan etnische minderheden in- en uitsluiten. De wijze waarop nationale identiteit wordt gedefinieerd bepaalt of migrantengroepen onderdeel zijn of kunnen worden van de verbeelde gemeenschap. Wanneer naar Nederlands integratie- en minderhedenbeleid wordt gekeken kan geconcludeerd worden dat migrantengroepen als een speciale categorie worden gezien. Er wordt onderscheid gemaakt tussen de autochtone en allochtone bevolking. Dat dit onderscheid ook door burgers wordt gemaakt blijkt uit diverse empirische onderzoeken. Nederlanderschap van etnische minderheden lijkt dus kwetsbaar en de vraag is in hoeverre migrantengroepen worden gezien als onderdeel van de verbeelde gemeenschap. De empirische onderzoeken hebben in stedelijke en cultureel diverse contexten en de wijze waarop er naar het Nederlanderschap van migrantengroepen wordt gekeken zal dan ook beïnvloed zijn door persoonlijke ervaringen. In dit onderzoek staat een niet-stedelijke en relatief weinig diverse context centraal: de provincie Drenthe. De centrale vraag luidt dan ook: ‘Op welke wijze construeren autochtone burgers het Nederlanderschap van migrantengroepen in een niet-stedelijke en weinig diverse omgeving?’ In het onderzoek is gekeken op welke wijze Drenten dit Nederlanderschap beschrijven en welke argumenten zij hiervoor gebruiken. Het feit dat zij geen of minder persoonlijke

ervaringen met migrantengroepen hebben en hun ideeën en argumenten hier niet op kunnen baseren is hierbij een interessant gegeven.

Methodiek

Zoals hierboven staat beschreven draait dit onderzoek om de wijze waarop autochtone Nederlanders in een niet-stedelijke en weinig diverse omgeving (de provincie Drenthe) het Nederlanderschap van migrantengroepen construeren. Dit is onderzocht door het houden van 15 interviews met 19 respondenten. Alle respondenten waren autochtone Nederlanders woonachtig in Drenthe. Om de representativiteit van het onderzoek te vergroten is er gekeken naar de leeftijd en het opleidingsniveau van de respondenten (zie bijlage 1.). De respondenten zijn verworven door middel van het persoonlijk en professioneel netwerk van de onderzoeker, maar in geen van de gevallen betrof het een persoonlijke relatie. Wat betreft de enkele ‘dubbel-gesprekken’ die het onderzoek kent kan genoemd worden dat deze ‘ontstonden’ en niet op deze wijze waren georganiseerd. Dit betekent dat de respondenten elkaar goed kenden. De interviews duurden minstens een uur en vonden in vrijwel alle gevallen (op 1 na) bij de respondent thuis plaats. Hiervoor is gekozen, omdat het houden van een interview in de privésfeer maakt dat respondenten zich vrijer voelen te zeggen wat ze denken (Bryman, 2008). Zeker bij een gevoelig onderwerp, zoals in dit onderzoek, is dit van belang.

Nationale identiteit kan worden gezien als een sociale representatie, een oriëntatiekader (Andreouli, 2015), en wordt hiermee enerzijds door het individu (mede)geconstrueerd als dat het het individu beïnvloedt (Verkuyten, 1997). Hetgeen het individu zegt reflecteert om deze reden het oriëntatiekader en is geen privéaangelegenheid. Wanneer respondenten in dit onderzoek over Nederlanderschap praten reflecteren ze dus een ‘gedeeld kader’, maar construeren ze het tegelijkertijd. Interviews zijn hierdoor een goede methode om het Nederlanderschap in de ogen van autochtone burgers te onderzoeken. Doordat de interviews semi-gestructureerd waren en er veel ruimte was voor de inbreng van de respondenten hadden respondenten de mogelijkheid zelf thema’s op te voeren die voor hen belangrijk waren in het bespreken van het Nederlanderschap (Bryman, 2008).

Binnen de vraag op welke wijze autochtone Nederlanders construeren is gekeken naar de argumenten, voorwaarden en thema’s die de respondenten gebruiken bij het reflecteren en construeren. Doordat de interviews semi-gestructureerd waren was er veel ruimte voor inbreng van de respondenten zelf. Het onderwerp van het interview is telefonisch geïntroduceerd als een onderzoek naar de mening van Drenten over ‘Nederlanders en

Nederland'. Dit waren samen met een introductie over Drenthe en Drenten ook de eerste topics van het interview. Verdere topics waren: de attitude van respondenten ten opzichte van migrantengroepen, het Nederlandschap van migrantengroepen, multiculturalisme/culturele diversiteit en het opeisen van Nederlandschap door etnische minderheden (zie ook bijlage 2.) De eerste topics dienden ervoor respondenten te stimuleren na te denken over (nationale) identiteit. Over de verdere topics kan genoemd worden dat deze zijn geïntroduceerd door middel van foto's en stellingen. Foto's bieden gedurende interviews een context aan de geïnterviewde en interviewer en roepen gevoelens, herinneringen en informatie bij de respondent op (Harper, 2002). Hoewel diverse topics zijn besproken stond gedurende het gehele interview de volgende vraag centraal: Wie is wel/niet een Nederlander? Hierbij is continu gevraagd naar argumenten.

Zoals eerder genoemd kan het onderwerp van het onderzoek worden bestempeld als gevoelig. Daarnaast is het onderwerp vrij abstract. Tijdens de interviews is geprobeerd aan te sluiten bij de belevingswereld van de respondent. Dit betekent dat sommige gesprekken meer concreet waren, terwijl andere meer een abstracter niveau kenden. Vanwege de gevoeligheid van het onderwerp heeft de interviewer zowel vooraf als gedurende het interview benadrukt dat alles gezegd mocht worden en dat er geen foute antwoorden waren. De interviewer heeft zich neutraal en niet veroordelend opgesteld, soms kritisch doorgevraagd en geconfronteerd met tegenstrijdigheden, maar altijd op een vriendelijke manier. Tevens moet genoemd worden dat de interviewer zelf geen onderdeel uitmaakt van een migrantengroep, hetgeen in dit type onderzoek wellicht als voorwaarde gezien kan worden.

Wat betreft de codering van de transcripten kan het volgende worden vermeld. Allereerst zijn de transcripten opgedeeld in de volgende 'grote' codes: het Nederlandschap van migrantengroepen, de mening van respondenten over etnische minderheden, het opeisen van Nederlandschap door migrantengroepen en culturele diversiteit. Daarna is gekeken welke argumenten en voorwaarden er werden genoemd binnen de code 'Nederlandschap van migrantengroepen' en deze argumenten en voorwaarden zijn aangevuld met de thema's die door de respondenten zelf zijn ingebracht

Resultaten

Centraal bij dit onderzoek is het idee dat meerderheidsgroepen in cultureel pluriforme samenlevingen in staat zijn nationale identiteit te construeren die minderheden kunnen in- of uitsluiten. Om deze reden is gekeken op welke wijze autochtone burgers het

Nederlanderschap van migrantengroepen construeren: welke argumenten, voorwaarden en thema's benoemen zij? Specifiek aan dit onderzoek is het feit dat de respondenten in een niet-stedelijke en relatief weinig diverse omgeving wonen: de provincie Drenthe. Verwachting hierbij was dan ook dat de respondenten hun antwoorden niet baseerden op alledaagse ervaringen met migrantengroepen. Deze verwachting komt overeen met hetgeen respondenten vertellen. De meeste respondenten komen vrijwel niet in aanraking met migranten. Enkele respondenten beschrijven migrantengemeenschappen die in de buurt wonen, maar die vrijwel geen deel uit maken van hun dagelijkse leven, anderen beschrijven enkele personen. Gebruikte voorbeelden lijken dan ook, onbewust en bewust, vaak gebaseerd op de media. Een respondent zegt treffend: *'Dat is een moeilijke.. datgene dat ik nu ga zeggen is alleen maar gebaseerd op dingen die ik meemaak via de media. In zuidoost Drenthe heb je relatief weinig Marokkanen, Antilianen en Surinamers'* (Thomas, 60 jaar).

In de komende paragrafen worden de argumenten, voorwaarden en thema's besproken die de respondenten benoemen wanneer zij het Nederlandschap van migrantengroepen omschrijven. Hierin speelt het gegeven dat de respondenten weinig ervaringen hebben met migrantengroepen nog verschillende keren een rol. De analyse zal onderbouwd en geïllustreerd worden door citaten. De namen zijn gefingeerd en achter de naam is de leeftijd weergegeven. De resultaten worden in de volgende volgorde gepresenteerd: Nederlander zijn en Nederlander worden, culturele diversiteit, voorwaarden voor Nederlandschap (welverdiend Nederlandschap) en de houding van autochtonen zelf (tijd voor reflectie?)

Nederlander zijn en Nederlander worden

In deze paragraaf wordt besproken in hoeverre de respondenten migrantengroepen als Nederlanders zien. Wanneer hier expliciet naar wordt gevraagd bestempelen vrijwel alle respondenten migrantengroepen als Nederlanders. Slechts een zeer kleine groep geeft een ontkennend antwoord. Gedurende de interviews worden er echter vaak nuances gemaakt. Respondenten noemen dat migrantengroepen over het algemeen niet worden gezien als Nederlanders of maken zelf bewust of bewust toch onderscheid tussen Nederlanders en migrantengroepen. Zo zijn er respondenten die tijdens het gesprek migrantengroepen continu beschrijven op basis van de etniciteit ('Marokkanen'...) of benoemen als 'buitenlanders'. Het feit dat deze respondenten geen onderscheid maken wanneer hier expliciet naar wordt gevraagd, maar dit impliciet wel doen kan wijzen op het feit dat ze sociaal wenselijke antwoorden willen geven of zich er niet van bewust zijn dat ze wel degelijk onderscheid maken: *'Ik denk dat mensen ze wel graag zouden willen zien als gelijkwaardige*

Nederlanders, maar dat ze misschien in hun achterhoofd toch wel denken: maar hij is wel van Marokkaanse afkomst' (Mara, 28). Wanneer er door deze respondenten expliciet onderscheid wordt gemaakt volgt er vaak een opmerking waaruit blijkt dat ze zich bewust zijn van het feit dat ze (in hun ogen) een sociaal onwenselijk antwoord geven. Zo zegt Pleun (25): *'Je hebt 'echte' Nederlanders en 'import'. Dat klinkt discriminerend, maar dit is import. Ik ben en wil niet discriminerend zijn maar dit is import'*. Het gemaakte onderscheid is in Pleuns ogen kennelijk niet sociaal wenselijk en het lijkt haar nodig te benoemen dat ze wel degelijk deugd.

Hoewel het grootste gedeelte van de respondenten dus aangeeft migrantengroepen als Nederlanders te zien wordt er wel degelijk onderscheid gemaakt tussen autochtone Nederlanders en migrantengroepen. Migrantengroepen worden bestempeld als 'anders'. Kenmerken waarin migrantengroepen verschillen van autochtone Nederlanders zijn: huidskleur, afkomst, kledij en cultuur. Hoewel het argument 'anders-zijn' in vrijwel elk interview wordt benoemd, wordt het argument niet altijd op dezelfde manier gebruikt. Zo wordt het type argument soms gebruikt om migrantengroepen uit te sluiten van Nederlanderschap, maar wordt het ook door respondenten gebruikt om te verklaren waarom autochtonen burgers migrantengroepen niet als Nederlanders zien. Daarnaast zijn er respondenten die expliciet benadrukken dat het 'anders-zijn' van migrantengroepen hen niet niet-Nederlands maakt. De volgende drie citaten tonen het verschil tussen de wijzen waarop het argument wordt gebruikt. In de eerste dialoog (als reactie op een foto met een vrouw met een hoofdoek op) wordt duidelijk gemaakt dat de vrouw in kwestie op basis van haar kleding geen onderdeel kan zijn van de gevoelsmatige gemeenschap. Het tweede citaat is meer algemeen en beschrijvend: Bram (28) verklaart waarom migrantengroepen niet worden gezien als Nederlanders. Het derde citaat volgt als reactie op de vraag of een door de respondent beschreven persoon een Nederlander voor de respondent is.

Toos(89): 'Voor mij is zij geen Nederlander, want ze heeft een ding op.' Bram (89, de echtgenoot van Toos): *'Nederlanders hebben dat niet'*.

'Ik denk dat ze (migrantengroepen) niet als onderdeel van Nederlanders worden gezien, (...) Je zoekt overeenkomsten en ik denk dat generaties die hier al langer wonen, toch hun eigen gebruiken houden, een eigen manier van leven. Die is inderdaad anders is dan de Nederlandse manier van leven' (Bas, 28).

'Ja, ondanks dat hij zwart is'. (Gerard, 53)

Hoewel het citaat van Bas minder direct is, toont het wel degelijk zijn visie op ‘een manier van leven’ die bij de Nederlandse identiteit hoort. De wijze waarop migrantengroepen leven past hier blijkbaar niet in. Het derde citaat toont, samen met hetgeen andere respondenten zeggen over huidskleur, dat, hoewel ‘ras’ (en daarmee huidskleur) in Nederland taboe is (Essed, 1991) wel degelijk een onderscheidende factor is. Voor elke onderscheidende factor (huidskleur, afkomst, kledij en cultuur) zijn de verschillende typen argumenten te vinden. Gesteld kan worden dat, los van de wijze waarop respondenten het argument presenteren, onderscheid wordt gemaakt tussen autochtone Nederlanders en migrantengroepen. De kenmerken die bij autochtoon-zijn horen lijken hierbij de norm.

Kenmerken waarin migrantengroepen verschillen van autochtone Nederlanders zijn dus: huidskleur, afkomst, kledij en cultuur. De eerste twee kenmerken kunnen geclassificeerd worden als onveranderlijke kenmerken. Het derde is een veranderlijk kenmerk en cultuur wordt door respondenten zowel als een veranderlijk en als een onveranderlijk kenmerk gezien. Dit heeft implicaties voor de mate waarin migranten Nederlanders zouden kunnen ‘vernederlandsen’. Hans (68) stelt: *‘Het blijft een Surinamer, het blijft een buitenlander. Dat zit misschien in de kleur, of in het feit dat ze zich ook anders gedragen’*. De etnische categorie is van belang en onveranderlijk. Tevens worden etniciteit en cultuur aan elkaar gekoppeld en hoewel migranten wel ‘Nederlandser’ worden (zich als ‘Nederlanders’ gedragen) blijven ze anders. Peter (80) vertelt: ‘Ze worden nooit volop Nederlands, de gewoontes blijven nog bij hen’. Dat ook afkomst en zelfs ras hierin een rol spelen blijkt ook uit het volgende citaat: *‘Je blijft altijd een Surinamer, met dat tikkie bloed houd je erin, al ben je nog zo vaak met een Nederlander getrouwd’* (Sina, 60e). Hoewel migranten Nederlandser kunnen worden en cultuur dus geen statisch gegeven is, blijft het migranten definiëren en dus onderscheiden. Het feit dat huidskleur en afkomst een onderscheidende factor blijft is vanzelfsprekend. Het zijn immers onveranderlijke kenmerken. Geconcludeerd kan worden dat migrantengroepen worden beoordeeld als ‘anders’ en dat autochtoon-zijn de norm lijkt te zijn.

Culturele diversiteit: tussen verrijking en gevaar

Migrantengroepen worden door de respondenten dus bestempeld als ‘anders’. Uit het theoretisch kader blijkt dat ruimte voor diversiteit een voorwaarde is voor een inclusieve nationale identiteit. In deze paragraaf zal het discours rondom culturele diversiteit worden geanalyseerd.

Zoals eerder beschreven leidt het feit dat er in dit onderzoek gebruik is gemaakt van semi-gestructureerde interviews er toe dat respondenten zelf thema's kunnen aandragen die belangrijk voor hen zijn. Een thema dat in alle interviews naar voren komt is 'aanpassen'. Hoewel dit thema ook voorkomt in het instrument wordt het veelal door de respondenten zelf aangedragen: het is kennelijk een thema dat van belang is bij het beschrijven van het Nederlanderschap van migrantengroepen. Voor sommige respondenten is het een voorwaarde om Nederlander te kunnen worden, anderen lijken migrantengroepen pas te waarderen wanneer zij zich aanpassen en weer andere respondenten benadrukken het als norm of als zeer wenselijk.

Aanpassen lijkt in de ogen van de respondenten inherent te zijn aan immigreren. Dit blijkt ook uit van de argumenten die de respondenten om de vanzelfsprekendheid van hetgeen ze zeggen te bekrachtigen. Respondenten verwijzen naar groepen Nederlanders die in eerdere tijden zijn geëmigreerd en zich hebben aangepast, stellen dat zij zich ook moeten aanpassen wanneer zij zouden emigreren of koppelen het aan de keuze die migranten hebben gemaakt om te immigreren. *'Ik bedoel het is een keuze zijn dat mensen naar Nederland komen en daar hangt gewoon een kaartje aan, wat dan normaal .. gedrag is'* (Henrieke, 55). Aanpassen lijkt een consequentie te zijn van de keuze die migrantengroepen hebben gemaakt om te immigreren. Het feit dat dit argument niet opgaat voor de volgende generaties lijkt er niet toe te doen.

De vraag waaraan migranten zich moeten aanpassen is moeilijker te beantwoorden. Etnische minderheden moeten zich 'een beetje Nederlands gedragen' (Hans, 68), waarbij de respondent vervolgens aangeeft dat hij zelf ook niet weet wat dat inhoudt. Andere voorbeelden waaraan migranten zich moeten aanpassen zijn: *'de Nederlandse cultuur'*, de *'Nederlandse normen en waarden'* (Anita, 55) of ze moeten *'gewoon normaal doen'* (José, 54). Daarbij wordt veelal aangegeven dat migrantengroepen zich slechts gedeeltelijk hoeven aan te passen. Geheel aanpassen wordt als onmogelijk (zie ook de laatste alinea van de vorige paragraaf), maar ook als onnodig gezien. Het kan niet van migrantengroepen worden verlangd dat zij zich geheel aanpassen: *'Je kan iemand niet verplichten de eigen identiteit weg te doen'* (Mara, 28). Henrieke (55) zegt het volgende: *'Ze mogen hun eigen normen en waarden houden, tuurlijk mag dat, je kan iemand niet omturnen'*. Het feit dat veel respondenten aangeven dat migranten zich slechts gedeeltelijk hoeven aan te passen past bij het feit dat culturele diversiteit veelal gezien als een verrijking. Door veel respondenten wordt genoemd dat culturele diversiteit leerzaam is. Het voorkomt dat er *'een tunnelvisie ontstaat'* (Pleun, 25), maakt dat *'mensen uit hun bekrompen wereldje komen'* (Thomas, 60). Autochtonen

kunnen leren van het *'doen en laten'* van migrantengroepen (Afke, 62). Hoewel Afke beschrijft hoe ze van de ontspannenheid van haar Braziliaanse collega leert, vormt *'koken'* het ultieme voorbeeld dat gebruikt wordt om de verrijking van de cultureel diverse samenleving te beschrijven. Dat respondenten dit voorbeeld noemen is mogelijk te verklaren doordat zij in hun dagelijks leven niet in aanraking komen met migrantengroepen. Sina (60) verklaart zelfs: *'wij kunnen leren van ze: koken, dans, echt hun cultuur ja dat vind ik wel een verrijking'*.

De paradoxale verhouding tussen de nadruk op *'aanpassen'* enerzijds en het feit dat de diversiteit wordt gezien als een verrijking lijkt op te worden gelost door het feit dat migranten zich slechts gedeeltelijk hoeven aanpassen. De vraag die hieruit voortvloeit is de volgende: *wanneer en wat moeten migranten aanpassen?* Deze vraag lijkt te worden beantwoord door een ander thema dat veelal te herkennen is in de interviews: *'ervaren symbolische bedreiging'*. Wanneer Anita (55) wordt gevraagd waarin migrantengroepen zich moeten aanpassen vertelt ze dat *'ze dingetjes afpakken omdat het discriminerend is, zoals Sinterklaas'*. Ook in het discours rondom de hoofdoek en boerka lijkt ervaren bedreiging een rol te spelen. Hoewel er ook respondenten zijn die de hoofddoek accepteren of nuanceren (*'Vroeger droegen alle vrouwen een kopdoek'*, Afke, 62), kenmerken de uitspraken van de respondenten die geen voorstander zijn van de hoofddoek door onbegrip: *'Ze willen tegen heug en meug de hoofdoek op, dan denk ik: waar is dat nodig voor? Waarom moet dat?'* (Machteld, 86). Hans (68) stelt: *'Die hoofddoek is hier niet nodig, maar dat is de cultuur die ze opdringen willen'*. Respondenten tonen niet alleen onbegrip, maar lijken verontwaardigd te zijn, lijken zich bedreigd te voelen. De ruimte die er is voor diversiteit lijkt dus beperkt te worden wanneer autochtonen (symbolische) bedreiging ervaren. Voor de *'keukens'* van migrantengroepen (symbolische niet-bedreigend) is dan ook ruimte. Sina (60) stelt (hoewel ze migranten als Nederlanders ziet en van multiculturalisme houdt), stelt over de eventuele invoering van een islamitische feestdag: *'dan komt echt de Nederlander bij ons boven (...) dat zijn christelijke feesten en misschien is het over honderd jaar wel anders, maar daar zijn wij nog lang niet aan toe om het Suikerfeest hier te integreren. (...) En wij zijn toch Nederlanders en wij mogen best onze cultuur in ere houden, dat hoeven wij niet op te offeren voor mensen die ooit bedacht hebben hier te gaan wonen'*.

De laatste opmerking sluit aan bij een ander veel gehoord argument waarmee wordt beargumenteerd dat migranten zich moeten aanpassen. Het is een argument waaruit *'autochtonie'* blijkt: De autochtone bevolking zou meer rechten hebben en meer bewoners zijn van een territoriaal gebied vanwege het feit dat de autochtone bevolking als *'oorspronkelijke bewoners'* worden gezien (Martinovic & Verkuyten, 2013). De volgende

dialogoog illustreert dit: Harry (50): *'Ze zijn hier te gast en ze moeten zich wel een beetje aanpassen'*,

Lorraine (53, vrouw van Harry): *'Nou ze zijn hier niet te gast hoor'*

Harry: *'Nou vooruit, het is ons land laten we het zo zeggen. Het is van ons en zij komen erbij.'*

Afgevraagd kan worden in hoeverre migranten als gelijke worden gezien. Autochtone respondenten lijken immers het idee te hebben gerechtigd te zijn te bepalen dat en in welke mate migrantengroepen zich moeten aanpassen. Daarnaast kan geconcludeerd worden dat de respondenten culturele diversiteit (tot op zekere hoogte) waarderen, maar het feit dat migrantengroepen zich moeten aanpassen als vanzelfsprekend te zien.

Wolverdiend Nederlanderschap

Naast het feit dat migrantengroepen als anders dan de norm worden gezien en zich (deels) moeten aanpassen aan die norm noemen respondenten verschillende eisen en wensen wat betreft het Nederlanderschap van migrantengroepen. Migrantengroepen moeten participeren, loyaal zijn en welwillend. In het volgende stuk zullen deze begrippen worden uitgewerkt en geduid.

Allereerst moeten migrantengroepen dus loyaal zijn: *'je moet wil hebben om hier te willen wonen'* (Sina, 60), *'je verbondenheid met Nederland'* (Gerard, 53), je *'happy voelen in Nederland'* (Thomas, 60) en *'je moet je bewust zijn: ik ben Nederlander en niet terug willen'* (Henriette, 55). Identificatie van migrantengroepen met Nederland wordt vaak ter discussie gesteld: *'Ze voelen zich vaak Marokkaan'* (Bas, 28), *'voelen zij zich Nederlander? Als je klikt voor Erdogan of je strijdt voor een vrij Molukken voel je je klaarblijkelijk geen Nederlander. Dan ben je voor mij ook geen Nederlander'* (Thomas, 60). Loyaliteit aan Nederland is van belang. Hierbij lijkt het dubbele paspoort een heikele kwestie: *'Ik vind het twijfelachtig, ik kan het me wel voorstellen hoor dat je niet je eigen nationaliteit afzweert, maar ik vind het op het randje. Je maakt voor mijn gevoel dus niet een duidelijke keuze om Nederlander te worden'* (Lorraine, 53). Een ander stelt: *'Misschien ben ik heel rechts hoor, maar op een gegeven moment heb je een keuze gemaakt en dan moet je mee gaan met je keuze en niet blijven hangen'* (José, 54). Enerzijds nuanceren beide respondenten hun mening terwijl zij anderzijds toch een duidelijk verband leggen tussen het hebben van een dubbele nationaliteit en een gebrek aan loyaliteit aan Nederland en een mogelijk gebrek aan motivatie Nederlander te zijn.

Daarnaast wordt het van belang gevonden dat migrantengroepen participeren. Migrantengroepen moeten: *'meehelpen, Nederland opbouwen'* (Henriette, 55), *'hun steentje bijdragen, eigen broek ophouden, niet hand ophouden'* (Gerard, 53), *'gewoon meedraaien in de samenleving'*

(Mara, 28), *'deelnemen aan de maatschappij'* (Sina, 60) en *'gewoon leuk in de maatschappij mee draaien'* (Lorraine, 53). Participatie wordt daarbij geregeld gekoppeld aan integratie: *'Je wilt integreren: onderwijs volgen, deelnemen aan de maatschappij..'* (Sina, 60). Integreren en participeren lijken voorwaarden voor Nederlanderschap. Daarbij speelt het spreken van de Nederlandse taal een hoofdrol. In bijna elk gesprek wordt dit als voorwaarde genoemd. Een gerelateerde 'oorzaak' van het feit dat migranten niet altijd als Nederlanders worden gezien ligt in het feit dat migranten vaak op de eigen gemeenschap zijn gericht. Een van de respondenten noemt dit on-Nederlands: *'Ze zijn op zichzelf gericht, hebben clubjes, Nederlanders zijn meer open'* (Pleun, 25). Hoewel dit door respondenten niet wordt gewaardeerd onderkennen ze de menselijkheid ervan: *'Ze moeten niet zo hun eigen groepjes hebben, hoewel iedereen dat doet'* (Sina, 60). Van migranten wordt dus een open houding verlangd.

Als laatst wordt er van migrantengroepen verlangd dat ze 'welwillend' zijn, dat ze behoorlijk gedrag vertonen. Welwillendheid wordt direct gelinkt aan Nederlanderschap. (Gerard, 53) antwoordt op de vraag of Marokkanen als Nederlanders worden gezien: *'Steeds minder, Marokkanen worden echt uitgekotst'*. Wanneer hij, hoewel hij migranten als Nederlanders ziet, over 'Marokkanen' praat stelt hij: *'Ik noem ze Marokkaan, Marokkaan heeft een beetje een negatieve lading. Ik word ook besmet (door de media)'*. Thomas (60) stelt dat wanneer je wangedrag vertoont je gedrag laat zien dat je de *'Marokkaanse normen en waarden hoger acht dan de Nederlandse'*. Bij dergelijke redeneringen wordt negatief gewaardeerd gedrag (wangedrag) direct gekoppeld aan etniciteit en cultuur. Afke (62) stelt wanneer ze het over *'die rottige Marokkanen'* heeft die de buurt *'verzieken'*: *'Ja ze doen hun eigen doen, ze willen zich niet aanpassen.'* Een dergelijke opmerking impliceert dat 'verzieken' van de buurt komt doordat ze hun eigen cultuur behouden. Deze redenen kunnen worden geclassificeerd als 'cultureel racistisch': er wordt een culturele verklaring genoemd voor wangedrag (Schinkel, 2008). Tevens moet genoemd worden dat er in de interviews vele negatieve beelden voorkomen. Blijkbaar hebben de respondenten veel negatieve associaties bij migrantengroepen. Daarbij lijken deze media-geïnspireerd. Lorraine (53) vertelt dat ze mensen met een Marokkaanse achtergrond alleen kent van de krant, ze vertelt over het beeld dat ze heeft: *'Nou ja het beeld dat je natuurlijk alleen maar hoort van Marokkanen, dat er rottigheid..'*

Het feit dat respondenten loyaliteit, participatie en het vertonen van goed gedrag noemen zegt mogelijk iets over het prototype waaraan migrantengroepen moeten voldoen. Een 'goede' Nederlander is blijkbaar loyaal, participeert en is welwillend. Tevens zegt het iets

over de wijze waarop migrantengroepen worden gezien. Het feit dat respondenten dit noemen en benadrukken zegt iets over de associaties die zij hebben bij (het Nederlandschap van) migrantengroepen. Dat er ook veel autochtone burgers zijn die niet aan dit ideaal voldoen en migranten die wel aan het ideaal voldoen wordt opgemerkt. Zeker wat betreft welwillendheid is dit het geval. Respondenten nuanceren hetgeen ze zeggen: *‘het betreft een deel van de Turken, niet allemaal, in alle groeperingen zitten ook mensen die helemaal geïntegreerd zijn’* (Thomas, 60), *‘er zouden ook wel goede mensen tussen zitten, hier zijn ook mensen die niet goed zijn’* (Toos, 89), *‘daarom zeg ik, ik geloof nooit dat elke Marokkaan in Nederland vervelend is, absoluut niet, alleen ik ken ze niet’* (Lorraine, 53). Dergelijke opmerkingen worden gebruikt om de geloofwaardigheid van de spreker te vergroten (Verkuyten, 1997). Het laat zien dat de spreker niet generaliseert maar in staat is een genuanceerd oordeel te vellen. Een dergelijke opmerking laat zien wat de spreker als de essentie ziet van de groep waarover hij praat: kennelijk zijn er uitzonderingen op de regel. Als laatst toont het aan dat het wel mogelijk is voor migrantengroepen loyaal te zijn, te participeren en geen wangedrag te vertonen. Verkuyten (1997, p.67) spreekt over ‘blaming the victim’. Het laatste principe kan alleen slaan op ‘veranderlijke’ kenmerken van migrantengroepen. Immers, over een migrant met een donkere huidskleur kan niet gezegd worden dat het voor hem/haar ook mogelijk is blank te zijn. Een donkere huidskleur valt niet te verwijten. In de voorwaarden/eisen loyaal te zijn, te participeren en geen wangedrag te vertonen zit een element van verwijtbaarheid. De verantwoordelijkheid van (goed) Nederlandschap ligt bij de migrant zelf. Een (goede) Nederlander zijn is een keuze die de migrant zelf maakt.

Tijd voor reflectie?

Naast de oorzaken en voorwaarden die respondenten noemen die betrekking hebben op migrantengroepen noemen respondenten ook expliciet oorzaken en voorwaarden die betrekking hebben op autochtonen. Zo verklaart een kleine groep respondenten het feit dat migranten niet als Nederlanders worden gezien door angst. Bas (28) vertelt in zijn verklaring waarom migranten niet als Nederlanders worden gezien: *‘Een andere cultuur dat vinden Nederlanders wel beangstigend, wat heeft dat voor invloed op mij, moet ik dan ook op een kleedje gaan zitten naar het oosten?’*. Het feit dat de autochtone bevolking zich in zijn ogen bedreigd voelt door nieuwe culturen is voor hem een belangrijke verklaring. Respondenten stellen dat het van belang is elkaar te leren kennen en dat meer acceptatie en begrip (door het vergroten van kennis) van belang is. Mara (28) vertelt over de wijze waarop naar moslims wordt gekeken: *‘Het is een bepaalde angst. Dat mensen niet precies weten wat hun religie*

inhoud. Misschien gewoon angst voor het onbekende, het is anders. Dus hoe zou je dat kunnen veranderen? Misschien door echt met elkaar echt te verdiepen.'

Daarbij valt het aspect op dat het tijd kost voordat migranten daadwerkelijk als onderdeel van de gemeenschap te worden gezien: *'Het moet nestelen in de gewoonten en gedachten van autochtone Nederlanders'* (Bas, 28). Een van de respondenten maakt hierbij een sprekende vergelijking: *'Kijk maar naar de Fabeltjeskrant. Bij de intrede van de Paradijsvogel zei iedereen: kijk wat een rare vogel! Nou dan was je een paar afleveringen verder en dan werden dingetjes uitgelegd en dan werd het heel normaal'* (Hans, 68). Het feit dat het tijd kost voordat migrantengroepen worden gezien als Nederlanders lijkt erop te wijzen dat autochtonen moeten wennen. Dat dit niet kan worden afgedwongen blijkt uit het volgende: hoewel er veel respondenten begrip hebben voor migranten die Nederlanderschap opeisen stelt een grote groep dat dit niet geëist kan of mag worden. Respondenten geven aan moeite te hebben met het feit dat het *geëist* wordt of geven aan dat eisen een averechts effect heeft. Ook associëren enkele respondenten het opeisen met overgevoeligheid. Sina (60) in reactie op een voorbeeld van een migrant die stelt dat hij niet als Nederlander wordt gezien: *'Dat kan je ook altijd denken he. Je kan altijd zo de aandacht op je vestigen. die mensen gaan ook altijd in de slachtoffer.'*

Kortom de komst van immigranten leidt volgens de respondenten tot angst en onbegrip. Autochtonen zouden de tijd nodig hebben om te wennen en dit lijkt een proces te zijn dat niet kan worden afgedwongen.

Conclusie en discussie

Door het houden van semi-gestructureerde interviews is de volgende vraag onderzocht: Op welke wijze construeren autochtone burgers in een niet-stedelijke en weinig-diverse context het Nederlanderschap van migrantengroepen? Hierbij is gekeken naar de argumenten, voorwaarden en thema's die respondenten gebruiken om het Nederlanderschap van migranten te beschrijven. Het feit dat dit onderzoek plaatsvond in niet diverse omgeving maakte dit onderzoek uniek. Echter wanneer naar de resultaten worden vergeleken lijken de verschillen niet erg groot. Zo wordt in beide contexten (Drenthe en de Rotterdamse volkswijken, Verkuyten, 1997) wordt onderscheid gemaakt tussen autochtonen en migrantengroepen, worden migrantengroepen gecategoriseerd op basis van hun afkomst of cultuur en speelt in het thema aanpassen een grote rol. Opvallend is het gegeven dat bij respondenten in een weinig-diverse omgeving eenzelfde soort retoriek herkenbaar is, terwijl deze autochtone burgers niet kunnen putten uit persoonlijke ervaringen. Een mogelijke verklaring hiervoor zou

kunnen zijn dat autochtone burgers in deze context afhankelijk zijn van media om hun oriëntatiekader omtrent het Nederlandschap van migrantengroepen te kunnen construeren. Een andere verklaring die hiermee samenhangt is het politieke discours rondom dit thema. Mogelijk beïnvloedt het politieke discours de wijze van denken van de respondenten.

Een opvallend verschil wat betreft de resultaten schuilt in het feit dat respondenten in Drenthe culturele diversiteit veelal expliciet als een verrijking zien. Anderzijds kan worden genoemd dat respondenten het belang van aanpassen zeer benadrukken en dat hiermee de ‘verrijking van diversiteit’ beperkt is. Daarbij kan worden genoemd dat in het onderzoek van Verkuyten (1997) het onderscheid tussen migrantengroepen en autochtone burgers sterker wordt ervaren. Immers, hoewel in dit onderzoek migranten als ‘anders’ worden bestempeld en er wel degelijk onderscheid wordt gemaakt, wordt dit onderscheid veelal niet expliciet gemaakt. Een verklaring voor beide verschillen zou kunnen zijn dat burgers in een weinig-diverse context zich wellicht minder bewust zijn van het feit dat ze wel degelijk uitsluiten. Verkuyten’s ‘Redelijk racisme’ zou in de Drentse context wellicht vertaald kunnen worden als ‘Naïef racisme’.

Een ander opvallend resultaat schuilt in de voorwaarden die respondenten noemen. Deze lijken gerelateerd aan burgerschap. Dit lijkt het overeenkomstig met de actuele nadruk op burgerschap in het Nederlandse beleid. Scheffer (2008) schrijft over volwaardig burgerschap dat migranten zelf kunnen bepalen hoe ze tegenover de Nederlandse maatschappij verhouden. Volwaardig burgerschap is dus de verantwoordelijkheid van de migrant zelf. Dit weerklinkt in hetgeen respondenten zeggen en de wijze waarop ze hierover praten. Tevens kan bij deze genoemde voorwaarden gesteld worden dat er inderdaad een onderscheid gemaakt wordt tussen autochtonen, die door afkomst per definitie Nederlander zijn en migrantengroepen die Nederlandschap moeten verwerven (Essed & Trienekens, 2008). Hoewel niet alle respondenten expliciet noemen dat participeren, loyaal zijn en je goed gedragen voorwaarden zijn voor Nederlandschap zegt het feit dat dit thema’s zijn die vrijwel elke respondent associeert met het Nederlandschap van migrantengroepen veel. Schinkel (2008, p.10) stelt wat betreft het verschil tussen het Nederlandschap van een autochtone burger en een migrant dat autochtonen ‘dispensatie krijgen van etniciteit en integratie’. Hiermee doelt hij op het feit dat zowel etniciteit als integratie die niet worden geassocieerd met autochtonen. Etnisch Nederlands zijn wordt gezien als norm en dat aan autochtonen vrijwel nooit de eis wordt gesteld dat zij integreren. Schinkel (2008, p.10) stelt: ‘Ook wie ‘geïntegreerd’ is, blijft een ander die potentieel kan terugvallen in wezensvreemde culturele uitingen’. Het onderdeel zijn van de gemeenschap is hiermee kwetsbaar voor

migrantengroepen. Uit dit onderzoek blijkt dat migranten niet alleen als anders worden gecategoriseerd op basis van deze wereldvreemde culturele uitspatting, maar ook op basis van huidskleur en afkomst. Hoewel een migrant dus wellicht participeert, loyaal is, en zich goed gedraagt blijft hij altijd een afwijkend: immers, afkomst, huidskleur en cultuur (gedeeltelijk) zijn onveranderlijke kenmerken die geassocieerd worden met migrantengroepen. Daarbij is de vraag is wie degenen zijn die bepalen wat wereldvreemde uitingen zijn en wat niet. In dit onderzoek lijken autochtone burgers degenen te zijn die bepalen welke verschillen geoorloofd zijn en welke niet. De gelijkwaardigheid die volgens Parekh (2000) een voorwaarde is voor een inclusieve nationale identiteit lijkt daarmee niet aanwezig te zijn.

Uiteraard is het van belang voorzichtig te zijn met het trekken van conclusies. Zo moet worden genoemd dat in de interviews de etnische minderheden als groepen (op de foto's) zijn gepresenteerd. Dit heeft mogelijk gemaakt dat respondenten eerder categoriseerden dan ze anders zouden doen. Anderzijds maakte het wel mogelijk op een meer neutrale wijze over migrantengroepen te spreken waardoor het onderscheid tussen autochtone burgers en migrantengroepen minder werd beïnvloed. Immers wanneer er door de interviewer gedurende het gesprek zou worden gesproken over migranten, allochtonen of bijvoorbeeld Turkse-Nederlanders dan zou dit van invloed zijn op de wijze waarop respondenten migrantengroepen als onderdeel van de gemeenschap zouden zien.

Daarbij is niet met zekerheid vast te stellen of dit daadwerkelijk de wijze is waarop de respondenten het Nederlanderschap van migrantengroepen construeren. Immers, de analyse van de resultaten is afhankelijk van hetgeen respondenten onder woorden brengen. Aspecten die wellicht onbewust zijn en niet onder woorden worden gebracht kunnen niet worden geanalyseerd. Nederlanderschap betreft een vrij abstract onderwerp en het onder woorden brengen van argumenten en voorwaarden werd door veel respondenten dan ook als moeilijk ervaren. De gevoeligheid van het onderwerp maakt tevens dat het ook niet kan worden uitgesloten dat respondenten bepaalde gedachten met het oogpunt op sociale wenselijkheid verzwijgen. Hoewel er gedurende de interviews continu is benadrukt dat alles mag zeggen, betreft het toch een onnatuurlijke situatie: respondenten 'moeten' met iemand die hen vreemd is over een maatschappelijk gevoelig onderwerp praten. Anderzijds wijst het feit dat respondenten zich lijken te excuseren of hun geloofwaardigheid bij sommige opmerkingen proberen te versterken erop dat ze wel degelijk ook sociaal-onwenselijke dingen delen.

Wellicht werd dit makkelijker gemaakt door het feit dat het onderscheid dat tussen allochtonen en autochtonen wordt gemaakt en de negatieve associaties die aan allochtonen kleven duidelijk zichtbaar zijn in het politieke discours. Er kan dan ook geconcludeerd

worden dat veel van de argumenten, voorwaarden en thema's die de respondenten noemen ook zichtbaar zijn in het politieke discours. Met een causale relatie moet uiteraard voorzichtig worden omgegaan. Wel kan genoemd worden dat bijvoorbeeld Schinkel (2008) noemt dat het integratiebeleid sporen heeft achter gelaten in de sociale werkelijkheid. Discours in beleid is dus wel van invloed. Om deze reden kan als laatst Kymlicka (2010) worden aangehaald. Hij stelt dat juist wanneer migrantengroepen worden ervaren als bedreigend (zoals in dit onderzoek) er beleid nodig is waarin ruimte voor diversiteit wordt gewaarborgd, om wederzijdse acceptatie en begrip te vergroten en te voorkomen dat migranten tweederangsburgers worden.

Literatuurlijst

- Ailon-Sounday, G., & Kunda, G. (2003). The local selves of global workers: The social construction of national identity in the face of organizational globalization. *Organizational Studies*, 24(7), 1073-1096.
- Andreouli, E. (2015). Social representations of national identity in culturally diverse societies. In G. Sammut, E. Andreouli, G. Gaskell, & J. Valsiner (Eds.), *The Cambridge Handbook of Social Representations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bryman, A. (2008). *Social research methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Castles, S., & Miller, J. (1998). *The age of migration* (2° ed.). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Doomernik, J. (2013). 'The Others' in the Netherlands: Shifting Notions of Us and Them since World War II. In L. Pries (Ed.), *Shifting boundaries of belonging and new migration dynamics in Europe and China* (pp. 86-106). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., & Saguy, T. (2007). Another view of "we": Majority and minority group perspectives on a common ingroup identity. *European Review of Social Psychology*, 18(1), 296-330.
- Duin, C. van, Jong, A. de, & Broekman, R. (2006). *Regionale bevolkings- en allochtonenprognose 2005-2025* (Ruimtelijk Planbureau/Centraal Bureau voor de Statistiek). Den Haag: CBS.
- Duyvendak, J.W., Pels, T., & Rijkschroeff, R. (2009). A multicultural paradise? The cultural factor in Dutch integration policy. In J. Hochschild & J. Mollenkopf (Eds.), *Dutch Integration: Policy Bringing outsiders in* (pp. 129–139). Ithaca: Cornell University Press.
- Essed, P. (1991). *Understanding everyday racism: an interdisciplinary theory*. Newbury Park: Sage Publication.
- Essed, P., & Trienekens, S. (2008). Who wants to feel white? Race, culture and contested identities. *Ethnic and Racial Studies*, 31(1): 52-72.

- Ghorashi, H. (2010). *Culturele diversiteit, Nederlandse identiteit en democratisch burgerschap*. Den Haag: Sdu Uitgevers bv.
- Harper, D. (2002). Talking about pictures: a case for photo elicitation, *Visual Studies*, 17(1), 13-26.
- Hurenkamp, M., Tonkens, E., & Duyvendak, J.W. (2011). Citizenship in the Netherlands: locally produced, nationally contested. *Citizenship Studies*, 15(2), 205–225.
- Martinovic, B., & Verkuyten, M. (2013). We were here first, so we determine the rules of the game': Autochthony and prejudice towards out-groups. *European Journal of Social Psychology*, 43, 637–647.
- Miller, D., & Ali, S. (2014). Testing the national identity argument. *European Political Science Review*, 6(2), 237-259.
- Nussbaum, N.C. (2012). *The new religious intolerance: overcoming the politics of fear in a anxious age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Osch, Y.M.J. van & Breugelmans, S.M. (2012). Perceived intergroup difference as an organizing principle of intercultural attitudes and acculturation attitudes. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43(5), 801–821.
- Pauw, J. (presentator). (2016, 8 maart). Pauw [Tv-show]. In: J. Pauw & P. Adrichem, P (uitvoerend producent). Amsterdam, Nederland: VARA.
- Schinkel, W. (2008). Schaf het integratiebeleid: Spreken over integratie is een vorm van sociale hypochondrie. *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*, 4, 7-11
- Slegers, F. (2007). *In debat over Nederland: Veranderingen in het discours over de multiculturele samenleving en nationale identiteit*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Storey, D. (2001). *Territory: the claiming of space*. Harlow: Pearson Education.

- Triandafyllidou, A. (1998). National identity and the 'other'. *Ethnic and Racial Studies*, 21(4), 593- 612.
- Verkuyten, M. (1997). *Redelijk racisme: Gesprekken over allochtonen in de oude stadswijken*. Amsterdam: Amsterdam U.P.
- Verkuyten, M. (2003). Discourses about ethnic group (de-)essentialism: Oppressive and progressive aspects. *British Journal of Social Psychology*, 42, 371–391.
- Verkuyten, M. (2010). *Identiteit en diversiteit*. Amsterdam: Pallas Publications.
- Wenzel, M., Mummendey, A. & Waldzus, S. (2007). Superordinate identities and intergroup conflict: The ingroup projection model. *European Review of Social Psychology*, 18(1), 331-372.
- Yilmaz, C. (2016, 6 april). *Schijtziek van 'integratie' en 'tolerantie'*. Verkregen op 20 april 2016 van <http://www.republiekallochtonie.nl/schijtziek-van-integratie-en-tolerantie>

Bijlage 1. Respondentenbeschrijving op basis van een factsheet

Hieronder is een schematische beschrijving van de respondenten. Om de representativiteit van het onderzoek te vergroten is geprobeerd het verzamelen van respondenten rekening gehouden met de leeftijd en het opleidingsniveau van de respondenten. Echter, zoals af te lezen is, is het aantal ouderen en lager opgeleiden relatief groot. Daartegenover kan genoemd worden dat het aantal ouderen en lager-opgeleiden in deze provincie hoger is dan gemiddeld. De namen in het schema zijn uiteraard geanonimiseerd.

Naam	Geslacht	Leeftijd	Opleiding	Stad/dorp
Jan	M	20	MBO	Stad
Anita (moeder Jan)	V	55	MBO	Stad
Ans	V	78	MBO	Dorp
Peter (man Ans)	M	80	MBO	Dorp
Lorraine	V	53	MBO	Buiten dorpskern
Harry (man Liesje)	M	50	MBO	Buiten dorpskern
Toos	V	89	MBO	Dorp
Bram (man Toos)	M	89	MBO	Dorp
José	V	54	HBO	Dorp
Henriëke	V	55	HBO	Dorp
Sina	V	60	MBO	Dorp
Hans	M	68	MBO	Buiten dorpskern
Afke	V	62	MBO	Stad
Machteld	V	86	MBO	Dorp
Thomas	M	60	WO	Dorp
Gerard	M	53	HBO	Dorp
Pleun	V	25	HBO	Dorp
Mara	V	28	HBO	Stad
Bas	M	28	HBO	Stad

Tabel 1. Respondentenbeschrijving op basis van een factsheet

Bijlage 2. Instrument

Zoals in de methodiek staat beschreven bestond het onderzoek uit de volgende topics: Drenthe en Nederland, de mening van respondenten over migrantengroepen, het Nederlandschap van migrantengroepen, culturele diversiteit en multiculturalisme en als laatst migranten die Nederlandschap opeisen. De eerste twee topics zijn zoals eerder vermeld gebruikt om respondenten te stimuleren na te denken over (nationale) identiteit en hoewel het interview uit meerdere topics bestond stond de volgende vraag het gehele interview centraal: Wie is wel/niet Nederlander? Daarbij werd gevraagd naar de argumenten. Daarnaast werd er gedurende het interview naar voorwaarden voor Nederlandschap gevraagd en werd gevraagd waar ideeën/beelden/visies op waren gebaseerd.

Het interview was semigestructureerd en er was veel ruimte voor inbreng van de respondenten. Op deze wijze kwamen thema's die voor hen belangrijk waren naar voren (Bryman, 2008). Daarnaast kan gesteld worden dat het onderzoek een gevoelig onderwerp betrof. Om deze reden is ook gebruik gemaakt van meer indirecte vragen zoals hypothetische vragen (stel....) en vragen naar de meningen van andere mensen. Daarbij is benadrukt dat er geen 'foute' antwoorden waren, dat alles gezegd mocht worden. Ook wanneer respondenten zich excuseerden voor hetgeen ze zeiden werd dit herhaald.

Instrument per topic

Factsheetvragen: (deze gegevens zijn uitgewerkt in bijlage 1.)

- Leeftijd
- Opleiding
- Woonplaats: hier al geboren? (Deze vraag is bedoeld om het interview in te leiden en geeft daarnaast enige achtergrond informatie van de context waarin de respondent leeft, waardoor het de interviewer meer begreep van hetgeen de respondent vertelde (Bryman, 2008).

Topic 1. Drenthe en Nederland

- Gestelde vragen: beschrijving Drenthe/Nederland, beschrijving Drenten/Nederlanders, wat zijn positieve/negatieve eigenschappen, zijn er dingen veranderd?
- Tijdens het beantwoorden van de vragen is ingegaan op antwoorden die interessant waren voor het onderzoek. Wanneer respondenten bijvoorbeeld over de

vluchtelingencrisis begonnen, is gevraagd of deze vluchtelingen ook Nederlanders konden worden.

Introductie van migrantengroepen door middel van foto's

Tijdens het interview is gebruik gemaakt van foto's. Foto's kunnen de interviewer en respondent namelijk context geven en informatie, gevoelens en herinneringen bij de respondenten oproepen (Harper, 2002). De volgende migrantengroepen zijn door middel van de foto's gepresenteerd: mensen van Antilliaanse afkomst, mensen van Turkse afkomst, mensen van Molukse afkomst, mensen van Surinaamse afkomst en als laatst mensen van Marokkaanse afkomst. Voor deze groepen is gekozen omdat ze de grootste niet-Westerse groep allochtonen vormen in Nederland. De mensen van Molukse afkomst zijn hieraan toegevoegd omdat Drenthe een relatief grote Molukse gemeenschap kent. Om de respondenten niet te beïnvloeden in hun mening over het Nederlanderschap van deze groepen is geprobeerd de groepen met een neutrale term te beschrijven: onder elke groep staat de afkomst. Gedurende het gehele interview werd teruggevallen op de foto's, zo werd bij een hypothetische vraag gesteld: 'Stelt u eens voor dat zo'n meisje....'

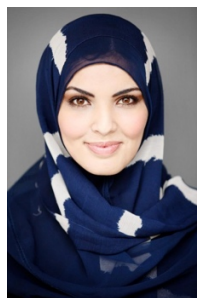
Van Antilliaanse afkomst

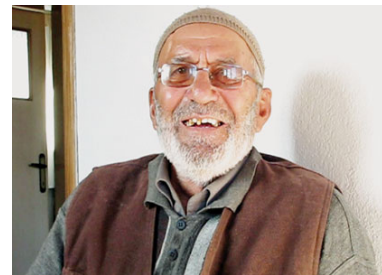
Van Molukse afkomst

Van Surinaamse afkomst

Van Marokkaanse afkomst

Topic 2. Hoe denken de respondenten over deze groeperingen?

Gestelde vragen: (ook indirect)

- Hoe kijkt u naar zulke groepen? (Hoe kijken andere mensen naar deze groepen?)
- Wat zou u ervan vinden als er meer van deze groepen hier zouden gaan wonen? (wat zouden andere mensen daarvan vinden)

Topic 3. In hoeverre worden deze groeperingen gezien als Nederlanders?

Hierbij is gerefereerd aan het eerdere gesprek over Nederland en Nederlanders. Gestelde vragen:

- In hoeverre ziet u deze mensen al Nederlander? (argumenten)
- Zijn ze even Nederlands of is er onderscheid tussen groepen te maken?
- Zijn ze net zo Nederlands als u?
- Zeggenschap: Als zo'n meisje premier zou worden?
- In hoeverre vinden andere mensen dit Nederlanders?
- Wat moeten ze doen om Nederlanders te worden?

Daarnaast is gebruik gemaakt van onderstaande stellingen. De stellingen zijn uitspraken gedaan in het televisieprogramma Pauw (Pauw & Adrichem, 2016). Alle stellingen in het instrument zijn op papier (niet voorgelezen) aan de respondenten gepresenteerd, waardoor respondenten mogelijk meer tijd hadden de stelling(en) tot zich te nemen en over de stelling na te denken. Bij de stellingen stellingen was regelmatig uitleg een vereiste, dan werd gezegd dat het bij dergelijke stellingen uitmaakt wie je ziet als Nederlander.

'Iedereen die in Nederland woont is een Nederlander'
--

'De Nederlander van 2016 ziet er heel anders uit dan de Nederlander van 1950'

Topic 4. Culturele diversiteit

De volgende twee stellingen zijn aan de respondenten gepresenteerd om te kijken hoe zij naar culturele diversiteit kijken. Door twee ogenschijnlijke tegenstrijdige stellingen tegelijkertijd te

presenteren is getracht beïnvloeding/sturing te verminderen. Door geen directe vragen te stellen maar stellingen te presenteren hadden de respondenten de ruimte om zelf te associëren. Uiteraard is ingegaan op hetgeen respondenten zeiden en gevraagd naar argumenten.

Immigranten zijn een bedreiging voor onze cultuur en gewoonten	De aanwezigheid van verschillende culturen verrijkt de samenleving
--	--

Topic 5. Integratie versus assimilatie

Deze stellingen zijn gepresenteerd om te kijken hoe respondenten over assimilatie en integratie denken. De foto met bijbehorend citaat is gebaseerd op een citaat gedaan in het programma Pauw (Pauw & Adrichem, 2016) en is gebruikt om assimilatie/integratie (het mogen hebben van een duale identiteit) concreter te maken.

Migranten moeten zich aanpassen aan de Nederlandse cultuur	Migranten mogen hun (culturele) identiteit behouden
--	---

‘Ik voel me Nederlander, maar ook een Surinamer’

Topic 6. Migranten die Nederlanderschap opeisen

In het laatste onderdeel van het interview is respondenten gevraagd te reageren op twee migranten die Nederlanderschap opeisen. Ook bij deze stellingen was regelmatig uitleg nodig. De onderzoeker vertelde dat dat ze dacht dat ‘hij het gevoel had dat hij niet als Nederlander werd gezien’. Respondenten waren vrij hierop te reageren. Bij het eerste citaat is toegelicht dat het gedaan was door een jongen met een Turkse achtergrond. Het tweede citaat is wederom een citaat gedaan in het programma Pauw (Pauw & Adrichem, 2016).

"Ik eis een nieuwe definitie van het Nederlandschap waar ik ook een onderdeel van ben. (..) Een Nederlandschap met geherdefinieerde normen en waarden waar alle kleurrijke Nederlanders een onderdeel van zijn en niet worden uitgesloten." Dat schrijft Cemil Yilmaz. (<http://www.republiekallochtonie.nl/schijtziek-van-integratie-en-tolerantie>)

'De leugen is dat je blond haar en blauwe ogen moet hebben om een Nederlander te zijn. En die leugen heeft zo een groot effect op de werkelijkheid dat het de waarheid begint te lijken' (Fresku)